DOI:10.26104/NNTIK.2022.37.81.022

Ажыбаев Д.М., Дюшекеев К.Д., Чоробек кызы А.

ЖАШ БАЛДАРДЫН ИНСАНДЫК КАЛЫПТАНУУСУНДАГЫ МУЛЬТФИЛЬМДЕРДИН РОЛУ ЖӨНҮНДӨ

Ажыбаев Д.М., Дюшекеев К.Д., Чоробек кызы А.

О РОЛИ МУЛЬТФИЛЬМОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

D. Azhibaev, K. Dyushekeev, Chorobek kyzy A.

ABOUT THE ROLE CARTOONS IN THE DEVELOPMENT A CHILD'S PERSONALITY

УДК: 373.2

Макалада келтирилген изилдөөнүн актуалдуулугу мультфильмдин баланын инсандык калыптанышына, анын ишмердүүлүгүнө, ошондой эле жүрүм-турумуна жана өздөштүрүүсүнө тийгизген таасирин изилдөө зарылчылыгында турат. Бул көйгөй менен алектенген изилдөөчүлөрдүн эмгектерин талдоонун жыйынтыгы, мультфильм адамдын баланын кичинекей кезинен эле адамдын инсандыгын калыптандыруусуна талашсыз таасирин тийгизерин көрсөттү. Ошондой эле, изилдөөнүн актуалдуулугун, медиатехнологиялардын өнүгүшү менен, анимациянын индустриясы өзгөрүп жана кеңири ар түрдүүлүккө ээ болушунан, анимациянын балдарга тийгизген таасиринен жана заманбап мультфильмдерге жана каармандарга балдардын артыкчылык берүүсүнөн келип чыккан орчундуу көйгөйлөр бар экендиги баса белгилейт.

Негизги сөздөр: *анимация, мультфильм, мультфильмди кабыл алуу, мультфильмди түшүнүү, бала, балдар.*

Актуальность исследования, представленного в статье, заключается в необходимости изучения влияния мультфильмов на развитие личности ребенка, его деятельности, а также развитие поведения. Анализ работ исследователей, занимающихся этой проблемой, показал, что мультфильмы оказывают бесспорное влияние на формирование личности человека с раннего возраста. Актуальность также подчеркивается необходимостью в исследовании проблем, возникших в связи с разнообразием индустрии анимации в результате развития медиатехнологий, влиянием анимации на детей и предпочтением детей современным мультфильмам и персонажам.

Ключевые слова: *анимация, мультфильм, восприятие мультфильмов, понимание мультфильмов, ребенок, дети.*

The relevance of the research presented in the article lies in the need to research the cartoons influence on the child's personality development, his activities, as well as the behavior development. An analysis of the researchers works dealing with this problem showed that cartoons render an undeniable influence on the human personality formation a from an early age. The relevance is also emphasized by the need to research the problems that arisen in reason with the diversity animation industry as a result of the development media technologies, the animation impact on children and the preference of children for modern cartoons and characters.

Key words: *animation, cartoon, perception of cartoon, understanding of cartoon, child, children.*

Педагогикага анимацияны киргизүү маселеси көптөгөн илимпоздор, педагогдор тарабынан изилденип келет, бирок ушул убакка чейин бул маселе толук изилдене элек. Ал эми биз көрүп тургандай, азыркы балдар үчүн анимация алардын жашоосунда чоң роль ойнойт. Балдар маалыматты негизинен визуалдык сүрөттөр аркылуу кабыл алышат жана өздөштүрүшөт, ошондуктан видеолор, өзгөчө мультфильмдер алар үчүн маалымат алуунун жеткиликтүү жолу болуп саналат. Мультфильмдер менен иштөөнүн эң оңой жолу - аларды көрүү. Бир кыйла татаал түрү - мультфилмди түзүү.

Экран искусствосунун масштабдуу жана тез өнүгүшү балдарга үйүндө да, мектепке чейинки балдар мекемелеринде да анимациялык фильмдерди көрүүгө мүмкүндүк берди. Анимация искусствосу искусствнун башка түрлөрү сыяктуу эле кабыл алуунун өзүнө тиешелүү өзгөчөлүктөрүнө ээ, алар көргөн нерсенин маанисин өз алдынча чагылдырат. Мультфильмдерди кабыл алуу жана түшүнүү проблемалары психология менен педагогиканын аз изилденген проблемаларынын бири. Балдардын мультфильмдерди кабыл алуу жана түшүнүү процесстери бүгүнкү күнгө чейин жетиштүү изилдене элек, бул процесстердин өзгөчөлүгү жөнүндө теориялык жана эксперименталдык жоболор, жумушчу моделди түзүүгө жетишүү дээрлик жокко эсе [1].

Заманбап дүйнөнүн каражаттарынын бири – бул телекөрсөтүү жана интернет, ал барган сайын адамдарды, анын ичинде балдарды камтыйт. Бүгүнкү күндө балдардын өнүгүүсүндө чоң роль ойногон мультфильмдерди көрсөткөн каналдар көп. Бир жагынан мультфильмдер ата-энелерге баланы убактылуу алаксытууга шарт түзсө, экинчи жагынан алар тарбиялык, когнитивдик жана өнүктүрүүчү ролду ойнойт [2].

Мультфильм дүйнөсү өзүнүн табияты боюнча фантастикалык дүйнө. Сюжетте жансыз нерселер, курчап турган чындыктын абстракттуу кубулуштары жанданып, балдар үчүн дайыма кызыктуу жана жагымдуу. Себеби, алар айланасындагы нерселердин баарын рухийлештирүүгө жакын келишет. Мындан тышкары, балдар жансыз нерселерге сезим жана ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгүн каалоо менен байланыштырышат. 1920-жылдары атактуу швейцариялык психолог Жан Пиаже балдардын ой жүгүртүүсүнүн бул

өзгөчөлүгүн анимизм деп атаган [3]. Анимизм (лат. anima - рух, жан) - адамдын жашоо процесстерин башка табигый процесстер менен бирдейлештирүү, жандын жаныбарларда, өсүмдүктөрдө болушу жөнүндөгү идея.

Балдардын өнүгүүсүнө анимациянын таасири ар кандай чөйрөлөрдө көрүнөт: жалпы психикалык өнүгүү (когнитивдик процесстердин, кыймыл-аракеттин, сүйлөөнүн өнүгүүсү); жүрүм-турумдун үлгүлөрүн жана моделдерин жана аларда камтылган баалуулуктар менен көз караштардын системаларын алуу; кызыкчылыктардын жана ыктардын калыптанышы [4].

Мектепке чейинки жаштагы балдардын адеп-ахлактык жүрүм-турумун тарбиялоодо мультфильмдин ролун изилдөө максатында изилдөөчүлөр М.В. Корепанов, О.В. Куниченко бул багыттагы илимий иштерге кайрылышкан. Алар мектеп жашына чейинки баланын жүрүм-турумуна тасманын жалпы эмоционалдык фону, анын образдары жана сюжеттери гана эмес, ошондой эле алынган таасирлер, көргөндөн кийин бала менен болгон окуялар да таасир этээрин аныкташкан. Мультфильмдин каармандары тууроо объектиси катары эсептелинип жана жүрүм-турумдун оң да, терс да үлгүлөрүнүн булагы боло алышат. Натыйжада баланын реалдуу иш-аракеттери жана көрүнүштөрү мультфильмдин каарманынын жүрүм-турумунун моделдерин жана стереотиптерин чагылдыра баштайт. Мультфильм баланын жүрүм-турумуна идентификациялоо, интернационализациялоо жана жардам берүү механизмдери аркылуу таасир эте алат. Мультфильм көркөм чыгарма катары өзүнүн метафорасынын жана бүтүндөй образды «түшүнүүсүнүн» аркасында мугалимдин адеп-ахлактык жүрүм-турумга тарбиялоодо колдонгон ыкмаларынын жана ыкмаларынын мүмкүнчүлүктөрүн тереңдетип, чектерин кеңейтет, андан тышкары анын жаркындыгын, масштабын жана мазмуну реалдуу, бар, сезилүүчү нерселердин чегинен чыгууга мүмкүндүк берет [5].

Көптөгөн чоңдор кээде анимациялык тасманын баланын жашоосундагы ролун өтө тар жана чектелүү түрдө көрүшөт. Ал эми бул ролу көбүнчө кызыктуу. Баланын көңүлүн ачкысы келгенде мультфильм күйгүзүлөт, бирок анимациялык фильмдердин баалуулугу баланын бош убактысын уюштуруу менен гана чектелбеши керек. Мектепке чейинки бала үчүн анимациялык тасма башка дүйнөгө чөмүлүү болуп саналат. Бирок бала чөмүлө турган маалыматтык фон мугалимдер (ата-энелер) тарабынан кылдаттык менен тандалышы керек, антпесе бул чөмүлүү пайдасыз, ал тургай мектепке чейинки бала үчүн зыяндуу болот [6].

А.В. Шариков өзүнүн изилдөөсүндө балдардын мультфильмдерге эрте кайрылуусун жазган. Изилдөөгө ылайык, сурамжылоого катышкан ата-энелердин 95% балдары мультфильмдерди эки жашынан, ал эми 23%ы бир жашка чыга электе эле көрө баштаганын белгилешкен. Ошондой эле балдардын телеэкранга эрте кайрылуусунун негизги себептери аныкталган:

1) энелердин окууга убактысын бошоткусу келгендиги;

2) толкунданган баланы тынчтандыруу каалоосу.

Балдардын көз карашынын структурасында чет элдик анимация продукциялары басымдуулук кылганы аныкталган. Белгилей кетсек, сурамжылоого катышкан ата-энелердин 63% балдарынын көрүп жаткандарына канааттанбайт, 12% гана канааттанам деп жооп беришкен. 25%ы жооп бере алышкан эмес [6].

Анимация – бул чоң социалдык мааниге ээ, тарбиялык мааниси терең телешоу. Бардык балдар мультфильмдерди көргөндү жакшы көрүшөт жана бул балдардын сүйүктүү оюну. Бирок мультфильмдер жөн гана көңүл ачуу эмес; алар баланын психикасына таасир этет. Мультфильмдердин жардамы менен балдар ак менен караны, жакшы менен жаманды, адамдардын ортосундагы мамилелердин түрлөрүн ажыратууну үйрөнүшөт. Чоңдор балдарга сөз менен түшүндүрө албаган турмуштун түрдүү көрүнүштөрү, балдар мультфильмдер аркылуу түшүнүп, кабыл алышат. Бирок балдарга бардык мультфильмдерди катары менен көрүүгө болбойт, анткени балдардын өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизген мультфильмдер бар. Андыктан алгач мультфильмдерди тандап, көрүп, анан балдарга көрсөтүү зарыл болуп калат.

Көптөгөн изилдөөчүлөр анимациянын оң таасирин белгилешет. Мультфильм балага жүрүм-турум нормаларын, баалуулуктарды сиңирип, ар кандай формаларды жана жүрүм-турумду үйрөтө алат. Мультфильмдин каарманы бала үчүн маанилүү адам, аны менен бирге өзүн аныктап, жүрүм-турумун, анын ичинде сүйлөө, ой жүгүртүү, дене кыймылы, жада калса кийимин тууроп, баалуулуктарды үйрөнөт. Мультфильмдин каармандары социалдык жана маданий нормаларды жана баалуулуктарды алып жүрүүчүлөргө айланат. Мультфильмдер гендердик иденттүүлүктүн, ролдордун калыптанышына таасирин тийгизет [7], буга байланыштуу мультфильмдердин мазмунун, каармандардын образын жана жүрүм-турумун изилдөө актуалдуу болуп калат.

Кичинекей кезинен баштап күнүнө бир сааттан ашык телевизор көргөн балдардын визуалдык-образдуу ой жүгүртүү деңгээли төмөндөп, эс тутумдун жөндөмдүүлүгү төмөндөйт. Натыйжада балдардын предметтерге, фактыларга, окуяларга болгон кызыгуусу үстүртөн, сүйлөө примитивдүү мүнөзгө ээ болот. Телеберүүлөрдү, видеолорду жана кинолорду көрүү кенже мектеп курагындагы балдарга мүнөздүү курдаштары менен баарлашуу, ойноо, окуу сыяктуу иш-аракеттердин ордун баса баштады. Мультфильмдин каармандарын тууроп, башталгыч мектеп жашындагы окуучулар

өз сөзүндө «крутой» деп аталган сөздөрдү колдоно башташат: кретин, мээси жок, акмак, оорулуу, аларды дарек жана жеке мүнөздөмө катары колдонушат [8].

Советтик мультфильмдер массалык түрдө эмес, бир эле чыгарма болуп, мазмуну тарбиялык жана эстетикалык терең мааниге ээ болгон. Тасмалардагы ар бир элемент баланын аң-сезимине позитивдүү маалымат гана салынышы үчүн майда-чүйдөсүнө чейин ойлонулган. СССР тарагандан кийин, тилекке каршы, мурдагы СССР өлкөлөрүнүн киностудиялары оор күндөрдү баштан кечирди. Ал кезде мультфильмдер абдан аз чыккандыктан, рыноктогу бош орундарды таптакыр башка аудиторияга арналган жана таптакыр башка маданияттын элементтерин камтыган америкалык жана жапон мультфильмдери ээледи.

Кандай сын айтылбасын, СССР убагында мультфильм чыга электе эле катуу цензурага алынган. Мисалы, биздин сүйүктүү мультфильмибиз «Сениби, Карышкыр!» 17 сериясы чыккандан кийин тыюу салынган. Себеби, карышкыр мультфильмдин каарманы тамеки чегип, арак ичип баштаган. Муну көргөндөн кийин балдар арак ичүүнү, тамеки тартууну норма катары кабыл алышып, жада калса аны тууранганга аракет кылышы мүмкүн эле.

Баланын өнүгүүсүндөгү мультфильмдердин ролу боюнча ата мекендик заманбап изилдөөлөрдүн жоктугуна карабастан, 2006 -жылы өлкөбүздүн экрандарына кыргыз тилиндеги тарбиялык жана эстетикалык мааниси терең «Керемет көч» мультфильмдери чыккан. КТРК Улуттук каналынан көрсөтүлдү. «Керемет көч» телешоусунун менеджери Н.Төрөбекова «Супер-Инфо» гезитине берген маегинде, «Керемет көч» анимация программасы эфирге чыккандан баштап балдардын жүрөгүнөн орун тапкандыгын, башкача айтканда мультфильмдеги башкы каармандарды (Актан жана Акылай) сүйүп калышканын жана алардын жүрүм-турумун туурай башташканын баса белгилеген [9].

«Керемет көч» мультфильми 2006-ж. ЮНИСЕФ тарабынан демилгеленген. 2007-ж. тарта КТРК улуттук каналы кыргыз тилиндеги окуу материалдары аркылуу балдардын эрте өнүгүүсүнө дем берүү максатында көрсөтө баштаган. Куинстин (Квинс университети, Белфаст) айтымында, мультфильмди көргөн 3 жаштан 6 жашка чейинки балдардын 98% анын башкы каармандарын сүйүп калышкан, ошондой эле каармандардын жүрүм-турумун туурай башташкан. Баалоо мультфильм балдардын жөнөкөй көндүмдөрүн калыптандырууга, туура жүрүм-турумуна, окуганды жана жазганды үйрөнүүгө жардам бергенин, балдар жакшы сүйлөп, мектепке даярдана баштаганын көрсөттү. Мультфильм түрк тилине да ылайыкташтырылып, TRT AVAZ каналында көрсөтүлгөн [10].

Албетте, заманбап анимация балага ар кандай таасир этет. Бир жагынан азыркы мультфильмдер барган сайын кызыктуу болуп баратат, кээ бирлери балдарга таптакыр ылайык эмес. Мындай учурда бала жүрүм-турум эрежелерин үйрөнгөн мультфильмдердин моралдык-эстетикалык мазмуну, өзгөчө чоңдор тарабынан комментарийлер жана түшүндүрмөлөр болбогондо кооптуу болушу мүмкүн. Экинчи жагынан, мультфильм искусствонун түрлөрүнүн бири катары балдарга көркөм, эстетикалык, адеп-ахлактык жана эмоционалдык таасир этүү мүмкүнчүлүгү өтө жогору, тарбиялык жана тарбиялык мүмкүнчүлүктөрдүн кеңири спектрине ээ. Ошентип, баланын жаш курагына ылайыктуу анимациялык фильмдер балдар үчүн тарбиялык мүмкүнчүлүктөргө ээ болот. Бирок, бала үчүн мультфильмдерди тандоодо, алардын жаш курагына байланыштуу маселе келип чыгат, б.а. алардын жаш балдарга ылайыктуулугу адатта эске алынбайт. Акыр-аягы, мультфильмдин жана анын билим берүү мүмкүнчүлүктөрүн билүү, биринчи кезекте, балдардын жаш курагы менен аныкталат. Демек, ата-энелер менен мугалимдердин алдында формасы жана мазмуну боюнча эң мыкты мультфильмдерди тандап алуу гана эмес, балдар менен иштөөдө бардык тарбиялык жана билим берүү мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу маанилүү милдет турат.

2022-жылы Нарын мамлекеттик университетинде орус тилиндеги мультфильмдерди кыргызчалаштыруу боюнча илимий-практикалык иштер жүргүзүлүп жатат. Нарын шаарынын бакчаларынын, башталгыч класстарынын балдарынан жана алардын ата-энелеринен «кайсыл фультфильмди тандайт элеңер» тема боюнча сурамжылоо жүргүзүлдү. Сурамжылоого 492 адам катышып, алар 69 мультфильмди аташты. Алардын ичинен эң көп аталган орус тилиндеги «Үч мышык» (Три кота), «Оңдоочтор» (Фиксики) мультфильмдер болду. Ошондуктан чакан коллектив тарабынан таанып билүүгө ылайыкташкан «Оңдоочтордун» 10 сериясы кыргызчалаштырылып жатат. Кыргызчалаштырылган айрым мультфильмдер долбоордун алкагында иштелип чыккан сайтка (https://cartoon.nsu.kg/index.php/multik/) жайгаштырылды.

Адабияттар:

1. Олейник Н.В. Теоретические подходы к технологии формирования зрительской культуры у детей посредством мультипликации [Электронный ресурс] / Н.В. Олейник // Теория и практика общественного развития. - 2014. - №5.
2. Заянкаускас О.И., Таточенко, Е.В. Психологическое влияние мультфильмов на развитие личности ребенка [Электронный ресурс] / О.И. Заянкаускас, Е.В. Таточенко // Международный журнал экспериментального образования. - 2010. - № 4. - С. 71-72.
3. Райзберг Б.А. Заманбап социалдык-экономикалык сөздүк. - М., 2012. - 28-б.
4. Шариков А.В. Место анимации в жизни младших дошкольников [Текст] / А.В. Шариков // Культурно-историческая

психология. - 2014. - Т. 10. - №4. - С. 72-79.
5. Корепанова М.В., Куниченко О.В. Использование воспитательного потенциала мультфильмов в процессе социально-личностного развития старших дошкольников [Текст] / М.В. Корепанова, О.В. Куниченко. / Начальная школа плюс До и После. - М.: 2013. - №12. - С. 27-31.
6. Баранова Ю.А. О роли мультипликации в духовно-нравственном и творческом развитии дошкольника [Электронный ресурс] / Ю.А. Баранова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - Киров, 2014. - № S6. - С. 6–10.
7. Головкина Е.М. Влияние современных российских мультфильмов на формирование гендерных стереотипов поведения у детей [Текст] / Е.М. Головкина. / Науч.-метод. Электронный журнал «Концепт». - 2014. - Т. 20. - С. 3316-3320.
8. Шаханская А.Ю. Влияние мультипликационных фильмов на развитие детей младшего школьного возраста [Текст] / А.Ю. Шаханская. / Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. Вып. 81. - Челябинск, 2013. - № 22 (313). - С. 286-289.
9. Бөбөктөр сүйгөн «Керемет көч.». / Супер-Инфо. - №381. - 19-25-февраль, 2010-ж.
10. https://www.unicef.org/kyrgyzstan/ru/